

انقلاب اسلامی ایران و مولفه‌های تاثیرگذار منطقه‌ای آن

رضا محموداوغلی^۱

چکیده

انقلاب اسلامی ایران یکی از بزرگترین و تأثیرگذارترین رخدادهایی بود که به رهبری امام خمینی (ره) در جهان مدرن رخ داد. انقلاب اسلامی ایران به عنوان انقلاب دینی پدیده‌ای شگرف بود که به بازگشت عظمت دیرین دنیای اسلام می‌انداشید. ویژگی عام و جهانی انقلاب اسلامی که برخاسته از عنصر مذهب و خصلت دینی آن بود، موجب شد که این تحول تاریخی در مرزهای جغرافیایی ایران اسلامی محدود نمانده و تا اقصی نقاط جهان اسلام و بلکه جوامع بشری تأثیرات عمیق و جدی از خود به جای گذارد. این پژوهش در صدد است تا به بررسی مولفه‌های تاثیرگذار انقلاب اسلامی بر مناطق پیرامون پردازد و ابعاد مختلف این موضوع و نوع نگرش‌های غالب بر این تحولات را تبیین نماید. برای این منظور از نظریه پخش به عنوان چارچوب نظری بهره گرفته شده است. نتایج حاصله نشان می‌دهد که انقلاب اسلامی موجب احیاء حیات سیاسی-اجتماعی و تشکیلاتی کشورهای منطقه شده است که منجر به شکل‌گیری هویت اسلامی و خودآگاهی ملل خاورمیانه شده است.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی ایران، نظریه پخش، بیداری اسلامی، مقاومت اسلامی

۱. استادیار گروه حقوق و علوم سیاسی دانشگاه محقق اردبیلی

به دنبال وقوع زنجیره جنبش‌های مردمی در کشورهای منطقه خاورمیانه، تحلیل‌ها و تبیین‌های متعددی پیرامون چرایی شکل‌گیری این جنبش‌ها از سوی کارشناسان و صاحب‌نظران مسائل سیاسی و پژوهشگران اجتماعی صورت گرفته است. سوال‌های زیادی در ارتباط با انقلاب اسلامی ایران با این تحولات انقلابی در این کشورها مطرح شده است. از این رو پژوهش حاضر این پرسش را مورد تحقیق و تبیین قرار داده است که انقلاب اسلامی ایران از چه مولفه‌ها و خصوصیت‌های برخوردار بود که جنبش‌های اسلامی را در خاورمیانه تحت تاثیر قرار داد؟ انقلاب اسلامی موجب دگرگونی‌های اساسی در جامعه و مناطق وسیعی از جهان به ویژه منطقه‌ی خاورمیانه شد تا آنجا که برخی از اندیشمندان از آن به عنوان سرآغاز دوره‌ی نوین در زندگی یاد کردند. انقلاب اسلامی ایران همچون سایر انقلاب‌ها در کنار تاثیرگذاری بر مسائل و تحولات داخلی ایران بر کشورهای مختلف به خصوص بر کشورهای اسلامی در ابعاد و زمینه‌های مختلف فکری، سیاسی و اجتماعی ... تاثیرگذار بوده است. نگارنده این فرضیه در ذهن خود می‌پروراند که انقلاب اسلامی ایران به دلیل جذابیت در شعارها، اهداف، روش‌ها، محتوا و نتایج حرکت‌ها و سابقه مشترک دینی و تاریخی و شرایط محیطی منطقه‌ای و بین‌المللی، پدیده‌ای اثرگذار در جهان اسلام بوده است. به طوری که مهم‌ترین تاثیر این رویداد بر تحولات خاورمیانه شکل‌گیری جنبش‌های اعتراضی با ماهیت دینی در محدوده‌ای از خلیج فارس تا شمال آفریقا بود. برخی از این جنبش‌ها مانند حزب ا. در لبنان بطور مستقیم تحت تاثیر مستقیم انقلاب اسلامی ایران و مابقی تحت تاثیر غیر مستقیم از انقلاب ایران بودند.

انقلاب اسلامی ایران افزون بر تغییرات بنیادین در نظام سیاسی و جامعه ایران، در فراسوی مرزها نیز حرکت کرد و پایداری خود را در گسترش ایدئولوژی در ابعاد جهانی دید. انقلاب اسلامی ایران را می‌توان تجلی تحقق قدرت نرم به معنای توانایی نفوذ در رفتار دیگران بدون تهدید و یا پرداخت هزینه‌ی محسوس به شمار آورد. انقلاب اسلامی ایران از رهگذر تبیین اندیشه و آرمان عدالت خواهانه خود درصدد برآمد با روش‌های غیرمستقیم به نتیجه‌ی دلخواه و مطلوب یعنی بیداری اسلامی دست یابد. تأیید ارزش‌های انقلاب توسط جنبش‌های آزادی‌بخش، اشاعه‌ی الگوی مردم‌سالاری دینی، استقبال ملل مستضعف و افزایش اشتیاق آنان به نقش‌آفرینی جمهوری اسلامی در صحنه‌ی بین‌الملل، توان متقاعدسازی دیگر ملل از زاویه‌ی توانایی شکل‌دادن به ترجیحات و اولویت‌های آنان، جلب و جذب جهان اسلام به شخصیت رهبری، فرهنگ، ارزش‌ها، ساختار سیاسی و اعتبار اخلاقی جمهوری اسلامی ایران و نیز بهره‌گیری از توان اطلاعاتی و ارتباطاتی رسانه‌های سنتی برای انتقال پیام انقلاب به مخاطبان

مسلمان و مستضعف را می‌توان در زمره‌ی مواردی دانست که جایگاه قدرت نرم را در فرآیند استقرار پیام‌های انقلاب اسلامی ایران آشکار می‌سازد. بهره‌گیری انقلاب اسلامی از جذابیت پیام برای ایجاد اشتراک بین ارزش‌های اسلامی، استقلالی و ضداستکباری، ترغیب مسلمانان و ملت‌های جهان سوم به همکاری و تشریک مساعی برای دستیابی به هدف مشترک و تبیین فرهنگ و ارزش‌های انقلابی و الگوی توسعه‌ی بومی و درون‌زا حکایت از جذابیت اندیشه‌ی انقلاب اسلامی در صحنه‌ی بین‌المللی داشت، به گونه‌ای که توانست بدون مجبور کردن مردم به تغییر رفتار از طریق تهدید و یا پرداخت هزینه، آنان را برای کسب نتیجه‌ی دلخواه و مطلوب جلب و جذب نماید.

چارچوب نظری: نظریه پخش یا اشاعه

در تبیین بازتاب انقلاب اسلامی ایران، همچون دیگر انقلاب‌ها، رهیافت‌های نظری متعددی از نظریات همگرایی منطقه‌ای تا نظریات سیستم‌ها کاربرد دارند. معمای چگونگی اشاعه و بازتاب انقلاب اسلامی در سطح تحلیل منطقه‌ای و سطح تحلیل بین‌المللی و جستجوی الگوی تبیین مناسب، محقق را بر آن داشت تا توان نظریه پخش را در بازتاب منطقه‌ای و بین‌المللی انقلاب اسلامی مورد سنجش قرار دهد. با قالب‌بندی انبوه مواد خام در باب تاثیر انقلاب اسلامی بر سایر کشورها و مناطق و جنبش‌های اخیر در درون این کشورها، براساس نظریه پخش، انقلاب اسلامی در منطقه تاثیرگذار بوده است.

نظریه پخش یا اشاعه یکی از نظریه‌های رایج در باب چگونگی انتشار نوآوری‌ها و گسترش ایده‌ها و اندیشه‌هاست. تئوری پخش توسط «تورستن هاگراستراند» ابتدا در سال ۱۹۵۳ مطرح و سپس در سال ۱۹۶۸ و در کتاب «انتشار فضایی فرآیند نوآوری» که در سوئد منتشر گردید، اصول تازه‌ای را در آن مطرح و سپس آن را بسط داد (Hagerstrand, 1968). هرچند نقطه آغاز کاربرد این نظریه در پدیده‌های کشاورزی و شیوع بیماری‌ها بود، اما کاربرد آن به سایر عرصه‌های فرهنگی نیز تسری یافت. در مجموع، این نظریه گسترش هر نوع نوآوری فکری یا فیزیکی را تبیین می‌کند.

نتایج مطالعات هاگراستراند در کشورهای اروپایی و به ویژه آمریکا، نظر بسیاری از جغرافی‌دانان و اندیشمندان را به خود معطوف داشت و این نظریه برای تبیین چرایی رخداد گسترش پدیده‌ها در حوزه‌ها و رشته‌ای مختلف به کار گرفته شد (شکویی، ۱۳۶۴: ۱۱۱ و ۱۱۲). به طوری که رابرت مک کول جغرافیدان آمریکایی، این نظریه را در باب خاستگاه جنگ‌های ویتنام، کوبا و ناآرامی‌های گتوهای سیاهان آمریکا بررسی نمود و خصوصیات این اعتراضات را با توجه به شرایط اجتماعی و محیطی این مناطق تحلیل کرد

(McCull, 1973: 114). ریچارد فرانسوا انتشار گسترده‌ی موزیک در امریکا را از دیدگاه تئوری پخش فضایی مورد تحلیل قرار داده و معتقد است که این موزیک هر چند سراسر آمریکا را تحت تأثیر قرار داده است (Francaviglia, 1973: 90). هاگراستراند چگونگی پذیرش یارانه‌های زراعی در بخش غربی سوئد و عدم پذیرش آن را در شرق این ناحیه مورد تحلیل قرارداد و روند تغییرات این پذیرش در طول زمان را با توجه به عامل فاصله مدلسازی نمود.

اشاعه یا پخش عبارتست از فرایندی که طبق آن، فرهنگی که علامت مشخصه‌ی جامعه‌ای است، در جامعه دیگری به عاریت گرفته و پذیرش می‌شود (پانوف، ۱۳۶۸: ۱۱۳). پخش، شامل انواعی چون جابجایی، سرایتی و سلسله مراتبی است. لازمه پخش، جابجایی و انتقال فیزیکی فرد یا گروه حامل اندیشه است (جردن و راوتنری، ۱۳۸۰: ۱۶۲). پخش جابجایی، پخش یک نوآوری یا یک عنصر از فرهنگ می‌باشد لازمه‌ی آن انتقال فیزیکی فرد یا گروه حامل یک اندیشه است. پخش سلسله مراتبی که در این نوع از پخش، پدیده‌ها و نوآوری‌ها در قالب سلسله مراتب و از طریق توالی منظم دسته‌ها و طبقات منتقل و گسترش می‌یابد. پخش سرایتی یا واگیردار که در مقابل پخش سلسله مراتبی است. در این نوع پخش، گسترش عمومی ایده‌ها بدون در نظر گرفتن سلسله مراتب صورت می‌گیرد (جردن و راوتنری، ۱۳۸۰: ۱۶۰-۱۶۲).

پخش فضایی، مفهوم مرکزی نظریه پخش

مفهوم محوری مرتبط با نظریه پخش. پخش فضایی است. پخش فضایی فرآیندی است که به وسیله‌ی آن رفتار و نگرش مردم یا خصیصه‌های چشم انداز در نتیجه آنچه که قبلاً در مکانی به وجود آمده است تغییر می‌یابد (Morriell, 1998:7). لذا می‌توان گفت که پخش فضایی عبارتست از گسترش یک پدیده از کانون یا کانون‌های اصلی در بین مردم که آماده‌ی پذیرش آن پدیده می‌باشند و این گسترش در طول زمان انجام می‌پذیرد. مسلماً هرگاه یک پدیده اعم از اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در یک ناحیه فراگیر شده و دارای پیامدهای ویژه‌ای باشد، در صورت فراهم بودن شرایط لازم، آن پدیده به سایر نواحی نفوذ و آنها را نیز تحت الشعاع خود قرار می‌دهد.

«پیتر هاگت» در تحلیل سیستم‌های ناحیه‌ای مراحل ششگانه حرکت و جریان، شبکه‌ها، گره‌های ارتباطی، سلسله مراتب، سطح و نهایتاً پخش در فضای جغرافیایی را با توجه به توالی کارکردهای آن مهم می‌داند، از دیدگاه پخش تغییرات در فضای جغرافیایی از یک یا چند مکان منشأ می‌گیرد و از طریق

مسیرهای حرکت، گره‌های ارتباطی روی شبکه‌ها و یا در طول سطح، جریان یافته و به بخش‌های دیگر می‌رسد، این سیر تغییر در مکان و زمان به عنوان پخش در فضای جغرافیایی خوانده می‌شود (Haggett, 1988). به عبارت دیگر سازمان فضایی تا آنجایی که از کنش‌های متقابل بر هم تأثیر می‌گذارند، توسعه می‌یابد و از این لحاظ که عوامل در طول زمان متغیر هستند، میدان نمود سازمان فضایی نیز تغییر می‌یابد و از زمانی به زمان دیگر ممکن است دگرگون شود (رضوانی، ۱۳۷۴: ۸۷).

عوامل نظریه‌ی پخش:

هاگراسترنند شش عامل را در باب تئوری پخش یا انتشار مورد تحلیل قرار می‌دهد:

- حوزه و محیط اولیه پدیده: اولین عامل، حوزه و محیطی است که در آن پدیده پخش ایجاد می‌شود. این محیط به لحاظ طبیعی یا محیطی، انسانی یا اجتماعی دارای خصوصیات خاصی است.
- زمان: دومین عامل، زمان می‌باشد، یک پدیده در طول زمان به مناطق دیگر گسترش می‌یابد. زمان می‌تواند روزها و سال‌ها و به صورت دوره‌های جدا از هم باشد.
- موضوع یا پدیده پخش: عامل سوم در نظریه تراوش به موضوع و پدیده باز می‌گردد. مسئله و رویدادی که از یک حوزه به دیگر مناطق نشر می‌یابد، می‌تواند نوآوری‌های فنی و علمی، یافته‌های جدید کشاورزی و تولیدی، پدیده‌های اجتماعی چون رفتار، گویش و مد لباس و امراض و بیماری‌های واگیر باشد.
- مبدأ پخش: پدیده‌هایی چون نوآوری و امراض از مکان‌های خاص و مبدأ به دیگر حوزه‌های جغرافیایی انتشار می‌یابند. مبدأ پخش دارای خصوصیات و شرایط خاصی برای ایجاد و تشکیل پدیده دارند که به دلیل مقبولیت مردمی به دیگر مناطق گسترش می‌یابد.
- مقصد پخش: حوزه‌ها و مکان‌هایی که موضوع و پدیده پخش در طول زمان در آن گسترش یافته و بین مردم این مناطق پخش می‌شود.
- مسیر حرکت پدیده: موضوع پخش در مسیرهای خاصی جریان می‌یابد و این مسیرها به دلیل داشتن شرایط خاص، پدیده پخش را به مقصد می‌رسانند.

نظریه پخش و انقلاب اسلامی ایران:

با وقوع انقلاب اسلامی در ایران، کشورهای همجوار و منطقه‌ای خاورمیانه و جهان اسلام به طور خاص و جهان به طور عام تحت تأثیر عظمت این رخداد قرار گرفت. ابداعات سیاسی و فرهنگی ایران همچون هر

نوآوری دیگر به شدت برای مسلمانان جذاب و شگفت انگیز بود. بنابراین انقلاب اسلامی، کانون پخش و تراوش در منطقه شد. وقوع انقلاب اسلامی در ایران باعث شد که ایران کانون پخش و تراوش حکومت دینی به مقصد کشورهای اسلامی و احزاب و جنبش‌های مردمی مسلمان گردید و باعث مجموعه‌ای از تاثیر پذیری‌های غیرارادی در مسلمانان شد و در سایه اسلام سیاسی، افراد، مراسم‌ها، مناسبت‌ها، سازمان‌های انقلابی و طیف متنوع و وسیعی از انواع تاثیرات فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را در رهبران و روشنفکران دینی از طریق پخش جابجایی، سرایتی و سلسه مراتبی به وجود آورد (رحمانی، ۱۳۹۱: ۲۱۷).

توصیه‌ی مهم نظریه پخش در نوآوری و نوشوندگی دائمی پیام‌های انقلاب اسلامی در عرصه نظر و اندیشه و نیز عمل است. این نوشوندگی و تولید مستمر اندیشه و ایجاد یک جنبش نرم افزاری علمی و دینی موجب می‌شود تا بتواند مواردی متناسب با ذائقه‌ی نسل‌های جدید در داخل و خارج فراهم کند. انقلاب اسلامی از یک سو دارای نگاه و بینش جهانی بوده و همه جهانیان را مخاطب قرار می‌دهد و از سوی دیگر، ارزش‌ها و آرمان‌هایش منطبق بر فطرت آدمی بوده و لذا به آن قوام و پایداری می‌بخشد (بیگی، ۱۳۸۹: ۱۱۲). از دید روزه‌گاردی انقلابی که به رهبری امام خمینی (ره) روی داد، متعلق به تمدن بشری بود و به یک جامعه و ملت خاص اختصاص نداشت. این انقلاب، همچون نهضت انبیاء مختص همه انسان‌ها و همه جوامع است (امیدوار و یکتا، ۱۳۷۹: ۲۴). با توجه به این موارد به تبیین مصادیق انقلاب اسلامی با نظریه پخش پرداخته می‌شود:

مبدا پخش:

با شکل‌گیری انقلاب اسلامی، کشورهای همجوار و منطقه‌ی خاورمیانه و جهان اسلام، تحت تأثیر این قلب فکری جهان اسلام و جهان تشیع قرار گرفت. ابداعات سیاسی و فرهنگی انقلاب اسلامی همچون هر نوآوری دیگر، به شدت برای مسلمانان جذاب و شگفت انگیز بود. از این رو انقلاب اسلامی، کانون پخش و تراوش فکری در منطقه شد. پیروزی انقلاب اسلامی در کشور ایران به عنوان مبدأ پخش در بهمن ۱۳۵۷، به دلایل گوناگون دارای تاثیرات و بازتاب‌های گسترده در منطقه بوده است؛ اول: یک انقلاب بزرگ و تمام عیار و مطابق با تعارف انقلاب، در ایران رخ داد. دوم: دارای داعیه بین‌المللی و فرامرزی و بشری است و پسوند «اسلامی» انقلاب ایران هم این انتظار را ایجاد می‌کند. سوم: موقعیت استراتژیک و سوق الجیشی ایران و موقعیت حساس منطقه‌ای آن، سبب می‌شود که هرگونه تغییرات ساختاری در ایران دارای تاثیرات

منطقه‌ای باشد (برزگر، ۱۳۸۸: ۳۴). با وقوع انقلاب در ایران فضاهای اطراف ایران در قالب لایه‌های پیرامون و نیمه پیرامون، از تحولات رخ داده در کانون متأثر شده و بیش‌تر به سوی فعالیت و مشارکت سیاسی و قدرت‌یابی حرکت کردند. به سخنی دیگر پیروزی انقلاب اسلامی، آموزه‌های جدیدی در بعد نظری و عملی در اختیار ملل منطقه قرار داد که از موضع انفعال خارج شده و خود را در حالت تهاجمی و با نقش بازیگری یافتند.

انقلاب اسلامی ایران با شعارها و گفتمان‌هایی نظیر تلاش در جهت برقراری حکومت جهانی اسلام، نفی سلطه و سلطه‌جویی، حمایت از مستضعفان و نهضت‌های آزادی‌بخش، تبلیغ اسلامی و دعوت به مذهب شیعه و شروع تفکر ام‌القرای بودن ایران برای جهان اسلام، کانون پخش و تراوش در منطقه شد و چنان تأثیرات قوی در منطقه داشت که کسانی هم که علاقه‌ای به انقلاب اسلامی نداشتند تحت تأثیر آن قرار گرفتند (نجاتی، ۱۳۹۰: ۲۰). در واقع انقلاب اسلامی ایران از همان ابتدای شکل‌گیری خود اهداف، آرمان‌ها و شعارهایی جهانی داشت و به همین دلیل نیز بود که از همان آغاز شکل‌گیری و پیروزی این انقلاب دشمنی‌ها در سطح منطقه‌ای و جهانی با آن شروع شد (حسینی و برزگر، ۱۳۹۲: ۱۷۸).

مقصد پخش

مقصد پخش مکانی است که محتوای پخش به آنجا می‌رسد. در پخش سرایتی، تسری موضوعات پخش به نزدیک‌ترین اقشار، افراد و مناطقی است که در مجاورت تغییر قرار دارند. به عبارت دیگر «اثر همسایگی» در پخش سرایتی، عامل کلیدی تلقی می‌شود (خانی آرانی و برزگر، ۱۳۹۰: ۱۲۹). نکته‌ای که در نظریه پخش مهم محسوب می‌شود این است که یک حوزه جغرافیایی پذیرای ایده‌ای که پخش شده، باشد. در ارتباط با مقصد و محیط پخش توجه به پذیرا یا ناپذیرا بودن محیط مهم است. منظور از محیط پذیرا، تجانس فکری، فرهنگی، دینی، اجتماعی، و اقتصادی است. منظور از محیط ناپذیرا، محیطی است که به دلیل اختلافات و تفاوت‌های عمده با مبدأ پخش، امکان تأثیرپذیری اندکی از مبدأ پخش دارد. این تفاوت‌ها و اختلافات ممکن است تفاوت‌ها و اختلافات مذهبی، زبانی، نژادی و فرهنگی باشد. در مقابل، محیط پذیرا دارای ویژگی‌ها و شرایطی است که با ویژگی‌ها و شرایط مبدأ پخش بسیار شباهت دارد و از این رو، این ظرفیت را دارد که در صورت فراهم شدن شرایط مساعد، از مبدأ پخش تأثیرات عمیقی بپذیرد. عوامل پذیرا موجب ایجاد زمینه‌ای مساعد و همگرایی و عوامل ناپذیرا موجب تأثیرپذیری از پیام‌های انقلاب اسلامی و واگرایی از آن می‌شود (حسینی و برزگر، ۱۳۹۲: ۱۷۸).

مسیرها و مجاری پخش

صدور انقلاب پخش از رسالت برون مرزی همه انقلاب‌ها تلقی می‌شود. هر انقلابی بعد از به ثمر رسیدن تأثیراتی بر محیط پیرامون خود می‌گذارد و در پی معرفی دستاوردهای خود به دیگران است، انقلاب ایران نیز از این قاعده مستثنی نبوده و سعی دارد دستاوردهای خود را صادر نماید. نهادها و مجاری نیز لازم است که کار پخش را صورت دهند. بنابراین، ابزارها، افراد و نهادهایی بطور طبیعی یا ارادی در این رابطه عامل تسری و شیوع اندیشه واقع شده‌اند. نهادهایی، نظیر سپاه پاسداران (مثلاً در لبنان)، سفارتخانه‌ها (وزارت خارجه) یا رایزنی‌های فرهنگی (وزارت ارشاد و سازمان فرهنگ و ارتباطات) جهاد سازندگی، وزارت بازرگانی، وزارت اطلاعات، و نیز نهادهایی، نظیر حوزه‌های علمیه، صدا و سیما (با استفاده از شبکه‌های ماهواره‌ای عربی و انگلیسی زبان مانند پرس تی وی، العالم، کوثر و...) و ایجاد سایتها در فضای مجازی جهت ترویج مقاصد و اهداف انقلاب و الگودهی و خط‌دهی به نیروهای انقلابی، انجمن اسلامی دانشجویان خارج از کشور، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، و بطور کلی نهادهای شیعی در سراسر جهان می‌توانند تسهیلاتی را برای این پخش فراهم کنند. سمینارها و مراسم نیز دارای چنین کارکردی بوده‌اند. مراسم حج و براءت از مشرکان، سالگردهای پیروزی انقلاب اسلامی و دعوت از مهمانان خارجی یا بر عکس اعزام هیئت‌هایی به خارج از کشور، مراسم و کنفرانس‌های هفته وحدت، (برگزاری چندین کنفرانس مربوط به جریان بیداری اسلامی در سطح زنان، جوانان و نخبگان) اعطای بورس تحصیلی به طلاب و دانشجویان خارجی، با این هدف که در بازگشت به وطن به عامل پخش نگرش‌های انقلابی و ایرانی بدل شوند. مراسم سالانه ارتحال امام و حضور مهمانان خارجی در آن،... که امکان انتقال پیام‌ها را فراهم می‌کنند، از جمله مسیرها و کانال‌های پخش انقلاب اسلامی بوده است (برزگر، ۱۳۸۱: ۶۳-۶۴).

زمان پخش

برخی از اندیشمندان بر این اعتقادند که بازتاب‌های انقلاب اسلامی و به تعبیر گراهام فولر «تأثیر رفلکسی انقلاب» در سالهای نخستین انقلاب بسیار گسترده و فزاینده بود و پس از آن به تدریج با گذشت زمان این اثرات محدودتر شده است. به عنوان مثال، نیکی کدی معتقد است تأثیرات و الهام بخشی محسوس انقلاب اسلامی صرفاً محدود به زمان وقوع انقلاب و چند ماه پس از پیروزی آن است (خانی آرانی و برزگر، ۱۳۹۰: ۱۳۱-۱۳۰). با این وجود حوادث اتفاق افتاده در منطقه خاورمیانه مانند عراق، سوریه، بحرین، یمن و

... نشانگر آن است که تاثیرات انقلاب اسلامی محدود به زمان خاصی نیست و با توجه به مفاهیم انقلاب که ملل کشورهای منطقه را هدف قرار می‌دهد توانایی آن را دارد که در همه زمان‌ها قابلیت تاثیر گذار داشته باشد.

علل پخش مفاهیم انقلاب اسلامی:

مؤلفه‌های تاثیر گذار معرفتی

از آنجا که انقلاب اسلامی، دارای جنبه‌های جهانی و جهان شمولی است، لذا سیاست‌هایی را در قبال جهان، بر دوش خود احساس کرده و آنها را دنبال می‌کند که توجه به آنها می‌تواند ماهیت انقلاب اسلامی را پیش از پیش نمایان کرده و تصویر جدیدی از انقلاب اسلامی در نظام بین‌المللی نمایان کند. انقلاب اسلامی با توجه به ایدئولوژی جهان شمول خود، احیای هویت واحد اسلامی و مبارزه با ناسیونالیسم و برقراری اتحاد جهان اسلام در برابر غرب را هدف قرار داد و به این ترتیب صدور انقلاب به مفهوم صدور ارزش‌ها، آرمان‌ها و تجربیات انقلاب اسلامی هم چون استقلال، نیل به خصلت‌های انسانی، خودکفایی و حمایت از مستضعفان، ایجاد عدالت اجتماعی و ... در دستور کار قرار گرفت (بیگی، ۱۳۸۹: ۱۳ و ۱۳۸).

از دیدگاه امام خمینی تنها در صورتی می‌توان الگوی مناسبی برای ملت‌ها گردید که آن‌ها حس کنند در قبال مسائل‌شان احساس مسئولیت انقلابی وجود دارد. بنابراین همان گونه که ملاحظه می‌شود، مخاطب انقلاب اسلامی، ملت‌ها هستند و هدف، آگاهی دادن به آنهاست. ذات اصلاح‌گری و اصلاح‌طلبی انقلاب اسلامی در جهت ایجاد الگوی نمونه در میان جوامع اسلامی در حقیقت موجب صدور انقلاب و بیداری پیش از پیش ملل تحت سلطه در جهان، بویژه در کشورهای اسلامی می‌شود.

بنابراین، انقلاب اسلامی برداشتی نوین از اسلام و قرآن، در جهان، جوامع اسلامی و نیز در جامعه سنی مذهب پدید آورد، چنان‌که روند مخالفت با دولت‌های فاسد و سرکوب‌گر را تشدید کرد، به مبارزه آشکار برضد آموزه‌های تحمیلی ضد دینی دامن زد، تلاش برای تحقق برابری و عدالت اجتماعی را شدت بخشید، واکنش مسلمانان در برابر غرب و غرب‌زدگی را گسترش داد و نیز ناامیدی سال‌های پایانی دهه ۱۳۵۰ هـ.ش / ۱۹۷۰ م. را از عرصه مبارزه حذف کرد. در واقع انقلاب ایران، این حقیقت را که اسلام، راه‌حل و جهاد، وسیله اصلی است، به سرزمین‌های در حال مبارزه با استکبار به‌ویژه کشورهای مسلمان انتقال داد.

گفتمان انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی ایران به واسطه مؤلفه‌های گفتمانی و معرفت‌شناسانه نه محاسبات سود و زیان کوتاه مدت، بلکه آرمان‌ها و باورهای اخلاقی، اسلامی را همواره اولویت نخست در بحث معرفت‌شناختی دانسته است و با ترویج گفتمان نرم افزارانه موجب شده است تا بیداری اسلامی ابعاد جهانی و بین‌المللی بیابد. انقلاب اسلامی ایران ارزش‌های فرهنگی نویی را در مبارزه‌ی سیاسی جنبش‌های اسلامی مطرح کرد. اصولی چون جهاد، شهادت و فداکاری که سمبل حرکت‌های انقلابی شیعیان و شعار انقلاب اسلامی بود، به عنوان اصول اساسی مبارزه پذیرفته شد. با تکیه بر فرهنگ عاشورایی مسیر آزادگی را تعریف و تضمین کرده و با تکیه بر مهدویت در پی نجات بشریت از بی‌عدالتی و ظلم است. در واقع، رویکرد جهان‌شمولی برای حاکمیت خدا بر زمین و گسترش عدالت دنبال می‌کند و با تکیه بر حکومت ولایت فقیه، الزام‌ها و حد و مرزهای حکومت را در ابعاد داخلی، منطقه‌ای و جهانی منطبق با ارزش‌های الهی و تکلیف دینی تعریف کرده است. مردمی بودن یکی دیگر از ویژگی‌های معرفتی انقلاب اسلامی ایران است، که در جنبش‌های سیاسی اسلامی راه یافته است. به عبارت دیگر این جنبش‌ها در یافته‌اند که اسلام، توانایی بسیج توده‌های مردم را دارد. بر این اساس آنها از اتکاء به قشر روشنفکر به سوی اتکا به مردم‌گرایی یافته‌اند و در نتیجه پایگاه مردمی خود را گسترش داده‌اند.

بیداری اسلامی ملل منطقه

از جمله ویژگی‌های تاثیرگذار و حیرت‌آور انقلاب اسلامی برای غرب و حتی جهان اسلام، احیای افکار و اندیشه‌های اسلامی در کشورهای مختلف بود. پیروزی انقلاب اسلامی به همه مسلمانان ثابت کرد که مسئله بازگشت به اسلام تنها یک خیال و نظر نبوده، بلکه می‌تواند جامه واقعیت تن کند و لذا است که احیاگری و بیداری جهان اسلام با پیروزی انقلاب اسلامی معنا و مفهوم جدیدی یافت و از مرحله نظر به عمل و واقعیت رسید (محمدی، ۱۳۸۵: ۵۱۸). بهره‌گیری از دین در ایجاد تحول اجتماعی مطلوب، مهم‌ترین تأثیر انقلاب اسلامی بر جنبش بیداری اسلامی بود، درحالی که پیش از آن، در فضای جهانی آلوده به لیبرالیسم و کمونیسم، کمتر کسی به توانایی دین در پدیدآوری انقلاب ایمان داشت. بر پایه تکیه بر دین به مفهوم فوق، مفاهیم قدرت دگرگون شد و مسلمانان دریافتند قدرت واقعی، تکیه بر قدرت الهی است و به کمک چنین قدرتی می‌توانند به حقوق پایمال شده خویش دست یابند (شیرودی، ۱۳۸۸: ۸۳).

انقلاب اسلامی ایران به عنوان نقطه آغاز خیزش بیداری اسلامی در نیمه دوم قرن بیستم، نویدبخش دوره جدیدی از ظهور اسلام بود که سایر ملت‌های اسلامی به برکت انقلاب اسلامی، به تدریج نقش

فزاینده‌ای را در تحولات سیاسی اجتماعی ایفا کرده‌اند. به همین دلیل همزمان با پیروزی انقلاب اسلامی موج امید، اعتماد به نفس و خودباوری سایر کشورها را نیز فراگرفت و در نتیجه شاهد گسترش جریان بیداری اسلامی بودیم. لذا ظهور جریانات آزادی خواه با هویت اسلامی که مبارزه اسلامی را راه پیروزی بر دشمنان می‌دانستند، از مرزهای ایران اسلامی فراتر رفت و بر همین اساس جنبش‌های مقاومت اسلامی زیادی در دنیای اسلام بویژه در منطقه خاورمیانه نیز شکل گرفت که جنبش‌های مقاومت اسلامگرا در لبنان، فلسطین و عراق نمونه‌هایی از این دست می‌باشند.

انقلاب اسلامی ایران با تجدید حیات قدرت سیاسی اسلام، در ایجاد اعتماد و بیداری ملت‌های تحت ستم نقش مؤثری ایفا کرده است. به چند قرن خمودگی و انحطاط تمدن اسلامی پایان داد و موجب بروز نوعی بیداری و احیای اسلامی، آن هم بر پایه بازگشت به ایدئولوژی و مکتب اسلام گردید (طاهری، ۱۳۸۸: ۱۱۰). پیروزی انقلاب اسلامی برخلاف اندیشه حاکم «نشان داد که ادیان، به ویژه دین اسلام، با گذشت زمان و توسعه مدرنیسم، نه تنها به پایان راه خود نرسیده‌اند؛ بلکه هنوز به عنوان مهم‌ترین راه نجات بشریت از ظلم و بیدادگری مطرح می‌باشند (السید، ۱۳۸۳: ۲۷). در این زمینه امام خمینی (ره) می‌فرمایند:

«معنی صدور انقلاب ما این است که همه ملت‌ها بیدار بشوند و همه دولت‌ها بیدار بشوند و خودشان را از این گرفتاری که دارند و از این تحت سلطه بودن که هستند و از اینکه همه مخازن آنها دارد به باد می‌رود و خودشان به نحو فقر زندگی می‌کنند نجات بدهد» (صحیفه نور، ۱۳۶۱، ج ۱۳: ۲۸۱). کشور ایران با اعمال سیاست‌های داخلی و خارجی صحیح تبدیل به یک الگو و مدل واقعی و حقیقی از اسلام شود. برای رسیدن به این مهم پیشرفت در زمینه‌های مذهبی، سیاسی-اقتصادی و علمی-فناوری، در اولویت قرار دارند. امام خمینی در این زمینه می‌فرمایند:

«اگر چنانچه اسلام به آن معنایی که هست در ایران تحقق پیدا بکند، مطمئن باشید که کشورها یکی بعد از دیگری همین رویه را پیدا می‌کنند. اگر ما خوب این نقش را بازی بکنیم و اسلام را به آن طوری که هست در ایران پیاده‌اش بکنیم، علاوه بر اینکه خودمان - ان شاء الله - پیروز هستیم و تا آخر هم پیروز هستیم، ان شاء الله از ما به سایر بلاد [سرایت می‌کند] که نظر ما به این است که همه بلاد مسلمین اسلامی باشد، حکومت در دنیا حکومت اسلامی باشد» (صحیفه نور، ۱۳۶۱، ج ۱۰: ۱۸۰).

شالوده شکنی ایدئولوژی‌های غیراسلامی

نخبگان و توده مردم مسلمان با توسل به ایدئولوژی‌های مختلفی چون ناسیونالیسم و مارکسیسم برای رهایی از استعمار، تلاش‌های گسترده‌ای کردند که البته هیچ کدام نتوانست کشورهای اسلامی را از شر استعمارگران نجات دهد. لذا به تدریج اندیشمندان و نخبگان به این نتیجه رسیدند که تنها راه رهایی‌شان تمسک به اسلام و آموزه‌های اصیل اسلامی در کنار توجه به بحث ملیت و هویت ملی است و اینکه با تأکید بر اسلام و هویت اسلامی و تأسیس جنبش‌های اسلامی آزادی بخش می‌توان به فتح و پیروزی امیدوار بود (اکبری، ۱۳۸۸: ۱۳).

با انتخاب اسلام به عنوان هدف و ابزار مبارزه از سوی انقلابیون ایران، برخی از جنبش‌ها و سازمان‌های سیاسی و مبارزاتی در عرصه ناسیونالیسم، کمونیسم و لیبرالیسم رنگ باخته و توان اثرگذاری خود را از دست دادند. در شرایطی که از سویی جریان‌های اسلامی سنی در تلاش برای بازسازی الگوی خلافت به منظور بسیج توده‌های عربی ناکام مانده بودند و جریان‌های اسلامی شیعه نیز نمی‌توانستند گفتمان فراگیری را در کشورهای اسلامی ایجاد کنند انقلاب اسلامی با ارائه نسخه‌ای جدید مبتنی بر سه عنصر «ایدئولوژی اسلامی» «مقاومت» و «شهادت» توانست به گفتمانی فراگیر در خاورمیانه بدل شود. آموزه‌های این انقلاب از جمله ایده انقلابی اسلام و اتحاد بین رهبر و مردم، مبارزان کشورهای ستمدیده را بر آن داشت که با الگو قرار دادن انقلاب اسلامی ایران و تاسی از اسلام انقلابی موجود در آن، به اسلام‌گرایی و استعمارزدایی در جهان و به خصوص جهان اسلام بپردازند (طاهری، ۱۳۸۹: ۸۳). حنفی در این زمینه می‌گوید: انقلاب اسلامی ایران برخلاف ایدئولوژی‌های رایج در جهان اسلام همچون ملی‌گرایی، لیبرالیسم و سوسیالیسم، اسلام انقلابی را عرضه کرد، یعنی چیزی که به مسلمانان توان می‌داد تا در پرتو آن، آزادی خویش را به دست آورده و در مقابل استعمار، صهیونیسم، سرمایه داری و نژادپرستی ایستادگی کنند (حنفی، ۱۳۷۶: ۲۱).

نامیدی اعراب از کارآمدی اندیشه ناسیونالیسم عربی موجب اقبال مجدد آنها به سمت اسلام‌گرایی گردید و با وقوع انقلاب اسلامی، اسلام‌گرایی به عنوان تنها راه بدون جایگزین برای اعراب خود را بازسازی نمود. در همین راستا تشکیل جنبش جهاد اسلامی و حماس، وقوع انتفاضه‌های اول و دوم از برجسته‌ترین نمونه‌های احیای جریان اسلامی به شمار می‌روند (صادقی زاده، ۱۳۸۹: ۷۴-۶۹). نیروهای مبارز و آزادی خواه به این نتیجه رسیدند که برای مبارزه با استکبار، نیازی به سایر مکاتب نداشته و می‌توان با توسل و تمسک به اسلام، استکبار را شکست داد. نگاهی به جنبش‌های اخیر اسلامی نشان می‌دهد که

اسلام گرایان در تعیین چهارچوب گفتمان سیاسی موفق شده و حتی برنامه‌های ملی را تعیین کرده و با شعارهای خود ایدئولوژی‌های غیرمذهبی نظیر ناسیونالیسم عرب، سوسیالیسم و لیبرالیسم دموکراتیک را از صحنه حذف کرده‌اند.

۵۷

دو فصلنامه علمی-ترویجی

مطالعات

بیداری اسلامی

آشکار کردن هویت فاسد حاکمان منطقه

پیروزی انقلاب اسلامی موجب شد تا از حکومت‌های خودکامه‌ای که در منطقه خاورمیانه با تکیه بر سنت‌های قبیله‌ای و استفاده ابزاری از ارزش‌های اسلامی و با کمک همه جانبه استعمارگران بر ملت‌های خود حکومت می‌کردند، مشروعیت‌زدایی شود. در واقع، انقلاب اسلامی، شکاف خفته و ناپیدای این حکومت‌ها با مردمان خود را برای آنان علنی کرد. حکومت‌گران دریافتند که با آگاهی سیاسی مردم ناشی از انقلاب ایران و الگوگیری آنان از ایران، احتمال دارد سرنوشتی نظیر شاه ایران داشته باشند. انقلاب اسلامی ایران (به عنوان نقطه عطف در تاریخ بیداری اسلامی) نه تنها توانست الگوی مناسب جهت شکل‌گیری حکومت‌های اسلامی ارائه دهد، بلکه باعث تغییر و تحول در ایدئولوژی جنبش‌های مبارزاتی گردید، به گونه‌ای که رهبران این جنبش‌ها به این مسئله اذعان دارند که پیروزی انقلاب اسلامی در ایران توانست تحول بزرگی در روش مبارزاتی آنان و شکل‌گیری جنبش‌های جدید و به وجود آمدن پیش‌زمینه‌هایی جهت برقراری یک نظام حکومتی با زیرساخت‌های اسلامی ایجاد کند (حشمت زاده، ۱۳۸۵: ۷۳-۷۴).

موشه دایان - وزیر خارجه سابق اسرائیل - انقلاب ایران را «زلزله‌ای در منطقه» اعلام کرد. سخنان ویلیام کوانت - عضو شورای امنیت ملی آمریکا در زمان کارتر - مؤید این مطلب است: «انقلاب ایران، واشینگتن را به وحشت انداخت، از اینکه موج آن سراسر خلیج فارس را در بر گیرد. لذا تصمیم گرفتیم یک ساختار امنیتی در داخل و اطراف شبه جزیره عربستان به وجود آوریم تا مطمئن شویم انقلاب ایران به خارج سرایت نخواهد کرد (کوانت، ۱۳۷۲: ۶۴). سرمایه‌گذاری عظیم غرب، آمریکا و حکومت‌های محافظه‌کار منطقه در طول جنگ تحمیلی و محاصره دائمی آن و مهار انقلاب در همین راستا قابل فهم است. جان اسپوزیتو از جمله پژوهش‌گران برجسته‌ی انقلاب اسلامی ایران در این باره می‌گوید: «دوستان و دشمنان انقلاب ایران هر دو موافقتند که این انقلاب تأثیر اساسی بر جهان اسلام و غرب گذارده است؛ به گونه‌ای که برای برخی، این انقلاب منبع الهام و انگیزه بوده، در حالی که برای برخی دیگر، ایران انقلابی خطرناک را بسیج کرده و نظم خاورمیانه را به خطر انداخته است (Esposito, 1990:317).

رضا محمود اوغلی

انقلاب اسلامی ایران و مولفه‌های تاثیر گذار منطقه‌ای آن

در واقع یکی از شاخصه‌های قدرت نرم انقلاب اسلامی ایران ضدیت و مبارزه با رژیم‌های دیکتاتور و مستبد و ضد اسلامی می‌باشد، چرا که اساساً شکل‌گیری انقلاب اسلامی در سرزمینی بود که یک حاکم مستبد و دیکتاتور بر آنجا حکومت می‌کرد. و لذا اشاعه این انقلاب قدرت نرم انقلاب اسلامی به انقلاب‌های عربی دیگری بر تأثیرگذاری انقلاب اسلامی بر این انقلاب‌ها می‌باشد. مردم تونس، مصر، لیبی و یمن حاکمانی را سرنگون کردند که ماهیت آنها کاملاً دیکتاتوری و ضد اسلامی بود و همگی دست‌نشانده غرب و آمریکا بودند.

گسترش گفتمان مقاومت اسلامی

با ظهور انقلاب اسلامی، گفتمانی نوین در عرصه مقاومت و پایداری در میان ملت‌های دیگر شکل گرفت و مبنای آن برخلاف گذشته که سهم خواهی و یا فرار از دشمنی به دشمن دیگر بود، اصالت حق و مردم‌مداری است. انقلاب اسلامی با گفتمان عدالت محوری برای بشریت و ایستادگی و مقاومت در برابر استکبار توانسته است گفتمان مقاومت را در منطقه توسعه داده، با ارائه‌ی الگوی علمی، پیروزی و مقاومت در برابر ظلم و ستم را نوید دهد. افشای سیاست‌های ضد اسلامی غرب و قتل عام ملت بی‌دفاع فلسطین و پیشرفت و موفقیت ام‌القرای مقاومت ایران در حوزه‌های قدرت منطقه‌ای، نظریه‌ی امت اسلامی را بیش‌تر از هر زمان متوجه خود کرده است که این گفتمان غالب به منظور دفاع از حقوق امت اسلامی رو به توسعه و پیروزی است. بنابراین، اندیشه انقلاب اسلامی به عنوان شاخص قدرت منطقه‌ای از توانایی قدرت نرم برخوردار است که دشمنان اسلام به راحتی نخواهند توانست با آن مبارزه کنند. به تعبیر دیگر، این گفتمان به دلیل نامتقارن بودن، از تهدید ابزارهای مدرن دشمنان اسلام ناب محمدی (ص) دور است. در واقع، شکل‌گیری جریان‌های مقاومت که به نوعی مُلهم از شعارهای انقلاب اسلامی به معنای ایستادگی در برابر قدرت‌های زیاده‌طلب برای احقاق حقوق خود بود، موجب شد خود تجربه‌ای برای دیگر مقاومت‌ها شود. به عنوان مثال ایستادگی و مقاومت حزب الله در مقابل اسرائیل الگویی برای مبارزه‌ی ملت فلسطین شد (اکبری، ۱۳۸۸: ۱۶ و ۱۳).

در واقع با گذشت بیش از دو دهه از تجربه‌ی عملی مقاومت در صحنه‌های متفاوت به ویژه مقابله و پیروزی مقاومت حزب الله و حماس در برابر اسرائیل و پیوند قوی آن‌ها با انقلاب اسلامی، پدیده «مقاومت» به عنوان بازیگری مهم در صحنه‌ی بین‌الملل مطرح می‌شود. پیوستگی و نیاز متقابل دو پدیده‌ی انقلاب اسلامی و مقاومت شرایط جدیدی از مؤلفه‌ی قدرت فراملی را برای دو طرف به وجود آورده است.

بنابراین، تجربه انقلاب به ویژه در دو دهه‌ی اخیر نشان می‌دهد که با اتکا به ایمان راسخ و تکیه بر اعتقادات اسلام ناب محمدی (ص) می‌توان در قالب مقاومت قدرت مضاعفی را به دست آورد و در برابر تجهیزات نظامی مدرن دشمن ایستادگی کرد و به پیروزی رسید. کاری که حزب الله در لبنان و حماس در غزه علیه اسرائیل انجام دادند.

۵۹

دو فصلنامه علمی-ترویجی

مطالعات

بیداری اسلامی

نمادگرایی سیاسی برگرفته از انقلاب اسلامی

انقلاب اسلامی ایران، مبتکر بهره‌گیری از قدرت شبکه‌ای مهارناپذیر مردمی شناخته می‌شود. پیوند عمیق شبکه مساجد، حسینیه‌ها، حوزه‌های علمیه، جلسات وعظ و سخنرانی مذهبی، علما و روحانیان، مراکز و نهادهای خیریه و ...، طیف وسیعی از نیروهای انقلابی ایران را دور از دست اندازی حکومت پهلوی به یکدیگر متصل می‌نمود. در روند شبکه‌ای شدن قدرت در انقلاب‌های عربی، امور و مسائل سیاسی نه امری مستقل و خارج از زندگی اجتماعی بلکه جزئی از زندگی روزمره فردی محسوب می‌شود و از طریق شبکه‌های اجتماعی دنبال می‌شود. در انقلاب ۲۲ بهمن ۱۳۸۹ مصر، این نقش را شبکه‌های اجتماعی ارتباطی - الکترونیک پیشرفته ایفا می‌کنند. حاضر در خیابان‌های قاهره و دیگر شهرها را نیز اعضای ناشناس، اما مصمم، همین شبکه‌های قدرت مردمی، تشکیل می‌داد (Bayat, 2011).

مردم بحرین با پرچم‌های «یا حسین (ع)» به خیابان‌ها آمده و با ندای یا علی (ع) و یا زهرا (س) به خاک افتاده و به شهادت رسیده‌اند. آمیخته شدن راهپیمایی‌های مردم بحرین با سینه‌زنی و پوشاندن تابوت‌های شهدا با پارچه‌های مزین به عبارت «علی ولی‌الله»، اقامه نمازهای جمعه و جماعت در معابر عمومی، انجام شعائر اسلامی در مراکز دولتی و ... نشانه‌هایی از این هویت‌طلبی اسلامی سرکوب شده هستند (جمالی، ۱۳۹۰: ۸).

گسترش اسلام سیاسی

اسلام سیاسی به مفهوم مکمل بودن دین و سیاست، نوید الهام بخشی برای مسلمانان جهان است تا بتوانند با تمسک بر آن، استقلال و هویت واقعی خود را بازیابند و خود را در برابر تهدیدها و تحقیرهای دشمنان نجات دهند. به واسطه انقلاب اسلامی ایران، اسلام سیاسی و اسلام‌گرایی توانست به گفتمان مسلط تبدیل شود و گفتمان نظامی‌گری و سکولار را از متن به حاشیه منتقل کند. از نظر برخی از نویسندگان، تفکر سیاسی امام خمینی (ره) با طرح اسلام به دلیل قابلیت دسترسی و اعتبار بالا و به دلیل اینکه منسجم‌ترین

منطق اسلام گرایي را عرضه کرد، موجب شد که اسلام گرایي به یک جنبش ضد نظم حاکم تبدیل شود و بنابراین، با زوال گفتمان کمالیسم، ظهور گفتمان طرد شده اسلام گرایي در دل مدرنیته امکان پذیر شد (برزگر، ۱۳۸۸: ۵۰). در واقع هراس اصلی غرب از اسلام، تنها ناشی از ریشه‌های مذهبی آن نبوده، بلکه بیش تر ناشی از ریشه‌های سیاسی اسلام است و هسته اصلی برداشت از اسلام، نگرانی عمیق درباره تلفیق دین و سیاست است (جرجیس، ۱۳۸۵: ۲۸).

گفتمان اسلام سیاسی و اسلام گرایي، گفتمان جهانی را که در طول دو دهه سال سازماندهی شده بود، زاید به حساب آورده و ضمن احیای ارزش‌های اسلامی، در صدد القای تفکر اسلام سیاسی در سراسر جهان برآمد. فولر در کتاب ژئوپولیتیک اسلام و غرب درباره‌ی اسلام ایرانی و مشکلاتش با غرب به ویژه با امریکا چنین می گوید: «اسلام سیاسی ایرانی تمام بخش‌های امریکا درباره اسلام سیاسی را تحت الشعاع قرار داده و این تصور که امریکایی‌ها روزی بتوانند با یک حکومت اسلامی از نوع ایران رابطه برقرار کنند و در عین حال شیطان بزرگ خوانده نشوند، بسیار مشکل به نظر می آید» (فولر و ایان لسر، ۱۳۸۴: ۴۰).

حمایت از جنبش‌های آزادی‌بخش

یکی از رسالت‌های انقلاب اسلامی موضوع حمایت از جنبش‌های آزادی‌بخش در سراسر جهان می‌باشد. اهمیت این وظیفه و رسالت تا جایی است که حتی به عنوان یک اصل، در قانون اساسی و سیاست خارجی جمهوری اسلامی مورد توجه قرار گرفته است (بیگی، ۱۳۸۹: ۱۲۰) اصولاً کانون اصلی و عمده هر نوع مبارزه علیه مستکبرین، نهضت‌های آزادی‌بخش جهان هستند که در دامان توده‌های مستضعف پرورش و رشد یافته و در حمایت و دفاع از آنها قیام می‌کنند. انقلاب اسلامی ایران انعکاس زیادی در ورای مرزهای خود داشته است و به عنوان یک الگوی شایسته برای بسیاری از نهضت‌ها و جنبش‌های اسلامی مطرح بوده است (کدیور، ۱۳۷۹: ۱۱۶).

انقلاب اسلامی ایران با برداشتن پرچم اسلام به عنوان حل‌کننده مشکلات توانست با احیای غیرمستقیم نسل جدیدی از جنبش‌های اسلامی مبارزه‌ای مستقیم علیه حکومت‌های مصر، سودان، کویت، بحرین، لبنان، اردن، الجزایر و دیگر کشورها به راه انداخت. مهم‌ترین سؤال جریانات اسلام گرا این بود که آیا اسلام مبارز می‌تواند یک وسیله مؤثر برای انقلاب در اوضاع و احوال مدرن باشد؟ با توجه به قدرت گرفتن اسلام گرایي در ایران، پاسخ به این سؤال مثبت بود (فیست، ۱۳۸۸: ۲۵). از دید ریچارد نیکسون: «جنبش‌هایی که هم اکنون در سایر کشورها شکل گرفته‌اند، جز ثمر درخت انقلاب اسلامی ایران چیز

دیگری نیست. این جنبش‌ها، نهرهایی هستند که از سرچشمه جوشان انقلاب اسلامی ایران در نقاط مختلف جهان شاخه شاخه شده‌اند» (برزگر، ۱۳۸۸: ۵۰).

۶۱

دو فصلنامه علمی-ترویجی

مطالعات

بیداری اسلامی

بر اساس اندیشه‌های امام (ره) کمک به جنبش‌های آزادی بخش، علاوه بر آنکه در حرکت دولت اسلامی نقش تعیین کننده دارد، از مقدمات تحقق آرمان‌نهایی اسلام و مسلمین یعنی تشکیل دولت جهانی عدل اسلامی است. امام خمینی (ره) نیز بلافاصله پس از پیروزی انقلاب در ایران اعلام می‌دارند که:

«ملت آزاده ایران هم اکنون از ملت‌های مستضعف جهان در مقابل آنان که منطق شان توپ و تانک و شعارشان سرنیزه است کاملاً پشتیبانی می‌نماید. ما از تمام نهضت‌های آزادی بخش در سراسر جهان که در راه خدا و حق و حقیقت و آزادی مبارزه می‌کنند پشتیبانی می‌کنیم» (صحیفه نور، ۱۳۶۱، ج ۱۲: ۱۳۸).

به طور مثال انقلاب اسلامی ایران با تبیین اینکه «اسلام راه حل و جهاد وسیله اصلی است» به مبارزات مردم فلسطین و انتفاضه‌ی آنان جنبه‌ای فراملی بخشید و مبارزه با رژیم صهیونیستی را جهانی کرد. انقلاب اسلامی ایران توانست با ارتقای بیداری و آگاهی جهان اسلام به آرمان فلسطین، مظلومیت‌های مردم مبارز فلسطین را برملا سازد و از فلسطینیان بی‌پناه در برابر جنایات رژیم صهیونیستی حمایت جهانی به عمل آورد. انقلاب اسلامی توانست نقش خود را در جهانی کردن مسأله فلسطین و تعمیق مبارزات آزادی‌بخش اسلامی در فلسطین، مبارزه با صهیونیسم را ابعاد جهانی بخشد و نقش خود را در گسترش بعد مبارزاتی جهانی اسلام با رژیم صهیونیستی به منصفی ظهور رساند.

رضا محمود اوغلی

انقلاب اسلامی ایران و مولفه‌های تاثیر گذار منطقه‌ای آن

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی ایران خودآگاهی مسلمانان را به منصفه ظهور رساند و عامل بازیابی هویت آنان گردید. رستاخیز اسلامی ملت ایران، باورهای دینی را در توده‌های مردم مسلمان بیش از پیش تحکیم نمود و عامل اساسی اسلام‌گرایی در میان نخبگان مسلمان به ویژه جهان عرب گردید. تأثیر عمیق انقلاب اسلامی، باعث شکل‌گیری بیداری اسلامی در جهان اسلام شد و ارزش‌هایی همچون ظلم‌ستیزی، آزادی‌خواهی، استقلال‌طلبی، عدالت‌خواهی و ... را به ارزش‌های مسلط در جوامع اسلامی تبدیل کرد. بیداری اسلامی در منطقه بسیار فراتر از ناسیونالیسم عربی عمل کرد و با بسیج نیروها، رهیافت مقاومت اسلامی را پیش روی مسلمانان قرار داد. این رهیافت بن‌بست‌های القایی را کنار زد و عامل توقف توسعه طلبی و قدرت‌یابی رژیم صهیونیستی و قدرت‌های استکباری گردید.

انقلاب اسلامی ایران با توجه به شاخصه‌های نرم‌افزاری خود، از قبیل نمادگرایی، هویت اسلامی و ایدئولوژی سیاسی، معنویت‌گرایی در سیاست، ضدیت با رژیم‌های دیکتاتور و ضداسلامی، روحیه شهادت‌طلبی و جهانی کردن مبارزه با صهیونیسم، توانست بر تحولات کشورهای عربی، تأثیرگذار باشد. انقلاب اسلامی توانست از طریق ۱- بازسازی تمدن اسلامی و اعطای خودباوری فرهنگی و استقلال اندیشه‌ای؛ ۲- احیای هویت جهان اسلام از طریق تأکید بر باورها و هنجارهای بومی، شناخت دقیق فرهنگ اسلامی، زنده کردن هویت اسلامی از طریق پیوند دین و سیاست؛ ۳- جهانی کردن مبارزه با صهیونیسم از طریق اعلام روز جهانی قدس از سوی امام خمینی (ره) و خارج کردن مبارزات ضد صهیونیستی از حصارهای قومی^۵ عربی و جنبه‌ای اسلامی و ایدئولوژیک بخشیدن به آن، به ارتقای آگاهی و بیداری گسترده در بین مردم مسلمان، محروم و مستضعف جهان اسلام بینجامد و روحیه شهادت و شجاعت لازم در آنان را برای مبارزه ایجاد کند.

منابع

۱- فارسی:

- احمدی، سیدعباس و لطفی، حیدر (۱۳۸۹). «انقلاب اسلامی و نقش بین‌المللی ایران در منطقه» «فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیای انسانی». سال دوم، شماره دوم.
- اقارب‌پرست، محمد و مهربان‌فر، هادی (۱۳۹۰)، «جنبش‌های اسلامی در خاورمیانه و شمال آفریقا: تلاقی استبدادستیزی و اسلام‌خواهی»، فصلنامه ره‌آورد سیاسی. سال هشتم، شماره ۳۲.
- اکبری، حسین (۱۳۸۸)، «گفتمان مقاومت، بسترسازی اعمال قدرت فراملی»، همایش بین‌المللی مقاومت اسلامی. دفتر برنامه ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- امیدوار، احمد و یکتا، حسین (۱۳۷۹)، امام خمینی و انقلاب اسلامی روایتی جهانی. انتشارات سازمان عقیدتی سیاسی ناجا، چاپ اول.
- آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۸۹)، پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله خامنه‌ای، خطبه‌ی نماز جمعه ۱۳۸۹/۱۱/۱۵، قابل دسترسی در: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10955>
- بذرافکن، مجید و جاودانی مقدم، مهدی (۱۳۹۰)، بازیابی هویت اسلامی در خاورمیانه: گذار از غربزدگی، ناسیونالیسم عربی و سلفیت و بازگشت به خویشن. رهاورد.
- برزگر، ابراهیم (۱۳۸۸)، «پیش‌بینی تأثیرات انقلاب اسلامی ایران بر خاورمیانه»، دانش سیاسی. سال پنجم، شماره اول.
- بیکی، مهدی (۱۳۸۹)، «تهدیدات اسرائیل علیه خاورمیانه»، پژوهش‌های منطقه‌ای. شماره ۳.
- جرجیس، فواز. ای (۱۳۸۵)، امریکا و اسلام سیاسی. ترجمه سیدمحمد کمال مسروریان، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- جمالی، جواد (۱۳۹۰)، «تأثیرسنجی قدرت نرم انقلاب اسلامی بر انقلاب‌های عربی»، فصلنامه عملیات روانی. شماره ۲۸، بهار.
- حاجی‌یوسفی، امیرمحمد (۱۳۹۱)، «ایران و انقلاب‌های ۲۰۱۱ خاورمیانه: برداشت‌ها و اقدامات»، فصلنامه علمی - پژوهشی انقلاب اسلامی. سال نهم، شماره ۲۸.
- حشمت‌زاده، محمد باقر (۱۳۸۵)، تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر کشورهای اسلامی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

- حنفی، حسن (۱۳۷۶)، «اسلام سیاسی»، ترجمه محمدحسن معصومی، قم: مجله حکومت اسلامی. سال دوم، شماره پیاپی ۳.
- دهشیری، محمدرضا (۱۳۸۵)، «جایگاه قدرت نرم در انقلاب اسلامی»، مجله حضور. شماره ۵۷، تابستان.
- سادوسکی (۱۳۶۱)، نظریه سیستم‌ها، مسائل فلسفی و روش شناختی. ترجمه کیومرث پریانی، نشر تندر.
- سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی (۱۳۸۵). انقلاب اسلامی و چشم‌انداز آینده، تهران: انتشارات المهدی.
- السید، رضوان (۱۳۸۳)، اسلام سیاسی معاصر در کشاکش هویت و تجدد. ترجمه مجید مرادی، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
- شریعتی، شهروز (۱۳۸۸)، «معرفت شناسی بنیان‌های فکری گفتمان مقاومت اسلامی در انقلاب ایران»، همایش بین‌المللی مقاومت اسلامی. دفتر برنامه ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- شیرودی، مرتضی (۱۳۸۸)، «انقلاب اسلامی و بیداری اسلامی (تأثیرگذاری و نمونه‌ها)»، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی. شماره ۱۶.
- صادقی زاده، کسری (۱۳۸۹)، شهید فتحی شقاقی. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- صالحی، علی‌اکبر (۱۳۹۰)، «همایش بین‌المللی بیداری اسلامی». سایت رسمی وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، تهران ۱۳۹۰/۳/۱۰ رجوع شود به: www.mfa.gov.ir
- طاهری، سیدمهدی (۱۳۸۸)، «تأثیرات قیام حسینی (ع) و نهضت امام خمینی (ره) بر جنبش مقاومت حزب الله لبنان»، همایش بین‌المللی مقاومت اسلامی. دفتر برنامه ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- طاهری، سیدمهدی (۱۳۸۹). «تأثیرات انقلاب اسلامی ایران بر شیعیان لبنان با تاکید بر جنبش حزب الله»، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی. سال هفتم.
- فولر، گراهام (۱۳۸۴)، شیعیان عرب مسلمانان فراموش شده. ترجمه خدیجه تبریزی، تهران: اسوه.
- فیست، کارل (۱۳۸۰)، انقلاب ایران و تحولات سیاسی جهان عرب. ترجمه داوود علمایی، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی دانشکده فرماندهی و ستاد معاونت پژوهش.
- کدیور، جمیله (۱۳۷۹)، رویارویی انقلاب اسلامی. تهران: اطلاعات.

- کوانت، ویلیام (۱۳۷۲)، «روابط پنهانی ایالات متحده آمریکا و عربستان سعودی»، ترجمه همایون بهمن، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۷۲.

۶۵

دو فصلنامه علمی-ترویجی

- محمدی، منوچهر (۱۳۸۵)، **بازتاب‌های جهانی انقلاب اسلامی**. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

مطالعات

بیداری اسلامی

- میلشتاین، میخائیل (۱۳۹۰)، **خاورمیانه قدیم - جدید: انقلاب‌ها در خاورمیانه و تبعات آن بر اسرائیل**، «کتاب خاورمیانه ۸، ویژه اسلام‌گرایی و بیداری اسلامی در خاورمیانه»، تهران: انتشارات ابرار معاصر.

۲- لاتین:

-Bayat, Asef. (2011) "The Post-Islamist Revolutions", **Foreign Affairs**: <http://www.Foreignaffairs.Com>.

-Esposito, John L. (1990) **The Iranian Revolution: Its Global Impact**, Florida; University Press Of Florida.

-Fox, Jonathan. (2008) **A World Survey Of Religion and The State**, New York: Cambridge Press.

-Goldstone, Jack A. **Understanding the Revolutions of** (2011), May/June (2011), in. Hamid, Shadi. (2011), **The Rise of the Islamists**, May/June 2011, in: <http://www.Foreignaffairs.com/articles/67696/shadi-hamid/the-rise-of-the-islamists>.

-Hagerstrand, T. (1968) **Innovation Diffusion as a Spatial Process** university of Chicago Press.

-Morrill, Richard and Gary, L.Gaile and Grant, Thrall. (1988) **Spatial Diffusion**, SAGE. Nineteenth century. An invitation to Geography. McGraw-Hill. London.

-Nor land and Kirkpatrick, (2011) **"Islamists. Growing Sway Raises Questions for Libya"**, New York Times (September 14).

رضا محمود اوغلی

انقلاب اسلامی ایران و مولفه‌های تاثیر گذار منطقه‌ای آن

پرتال جامع علوم انسانی